

Archeologisch onderzoek aan de Dorpsstraat in Abbekerk

Dieuwertje Duijn, Archeologie West-Friesland

In juni/juli 2016 vond op het perceel Dorpsstraat 77 in Abbekerk een archeologisch onderzoek plaats dat vijf dagen duurde. Op het perceel stond tot dat jaar een stolpboerderij (afb. 1 en 2). Voorafgaand aan de sloop is de boerderij bouwhistorisch onderzocht en na de sloop zijn houtmonsters genomen uit de balken van het vierkant voor dendrochronologisch onderzoek (dateringsonderzoek aan hout). Bij de opgraving zijn de ondergrondse sporen van de boerderij gedocumenteerd, maar ook sporen van oudere bewoning. Deze eerste opgraving aan het dorpslint van Abbekerk leverde veel nieuwe gegevens op over de geschiedenis van het dorp en bovendien enkele zeer bijzondere vondsten.

De vroegste periode

De Dorpsstraat van Abbekerk is waarschijnlijk in de 12e of 13e eeuw ontstaan als dorpslint. In deze vroegste periode stond vermoedelijk alle bebouwing van Abbekerk langs de oostzijde van de straat. Op het opgegraven perceel is een noord-zuid georiënteerde sloot (dus parallel aan de Dorpsstraat) gevonden op ongeveer 13 meter uit het midden van de straat. Deze sloot was ongeveer 6 meter breed en is gegraven bij het ontstaan van het dorp. Het is aannemelijk dat de sloot doorloopt over alle (of een groot deel) van de percelen langs de oostzijde van het dorpslint. De sloot vormde in deze vroegste fase de achtergrens van de percelen.

Het eerste huis op het onderzochte perceel is al in de 12e of 13e eeuw gebouwd. Voorafgaand aan de bouw is eerst grond opgebracht, zodat het huis op een zogenaamde huisterp stond. Dit is gebruikelijk voor middeleeuwse huisplaatsen in oostelijk West-Friesland: de huizen werden op kleine terpen gebouwd, zodat ze wat hoger stonden dan de omgeving. De huisterp was aanvankelijk ongeveer 60 cm hoog. Door de aanwezigheid van bovengenoemde sloot was de huisterp in deze vroegste fase erg ondiep, namelijk ongeveer 7 meter. Dit betekent waarschijnlijk dat het huis met de noklijn evenwijdig aan de weg stond. Van dit huis zijn vrijwel geen sporen gevonden.

Sporen uit de 14e en 15e eeuw

In de eerste helft van de 14e eeuw is de huisterp verhoogd en ook vergroot aan de achterzijde, waarbij een deel van de brede sloot is gedempt. De randen van de huisterp werden in ieder geval aan de oost- en westzijde versterkt met zodenranden (afb. 3). Dit betekent dat de schuine randen van de terp zijn bekleed met gestoken graszoden, die netjes op elkaar zijn gestapeld. Dit

Afb. 1 De stolpboerderij Dorpsstraat 77 in Abbekerk in 2016

Afb. 2 Rechts op de voorgrond Dorpsstraat 77 rond 1910.

Foto: Stichting Historisch Abbekerk-Lambertschaag

Afb. 3 Een rand gestapelde zoden uit de 14e eeuw (licht- en donkergrijze rechthoeken). Zij versterkten de randen van de huisterp. De kleine kuultjes zijn palen die zijn vergaan, zij dateren waarschijnlijk ook uit de Late Middeleeuwen

doorlopende sloot achter de huispercelen zichtbaar, op ongeveer 30 tot 40 meter uit het midden van de Dorpsstraat. In de 19e en 20e eeuw is een groot deel van deze sloot gedempt. Bij sommige percelen, waaronder bij het onderzochte perceel, is vervolgens meer oostwaarts weer een nieuwe sloot gegraven en deze bestaat nog. Bij Dorpsstraat 77 ligt deze sloot op ongeveer 50 meter uit de weg. De huispercelen zijn gedurende een zeer lange periode dus stapsgewijs vergroot. Uit de 14e en 15e eeuw dateren verder een serie kuilen verspreid over het terrein en een haardplaats, bestaande uit een verbrande plek in de grond met veel as en verbrande scherven keramiek. In de Late Middeleeuwen lag de haard ongeveer in het midden van het huis. Er was nog geen sprake van een schoorsteen, maar in het rieten dak was een rookluik aanwezig. De haardplaats lag aan de noordzijde van het perceel, wat betekent dat in deze periode het huis aan deze zijde van het perceel stond. Doordat verder geen sporen van de bebouwing zijn gevonden, valt niets te zeggen over de afmetingen of oriëntatie van het huis.

Bijzondere vondsten uit de Late Middeleeuwen

In de noordwesthoek van het terrein zijn twee bijzondere metaalvondsten uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. De eerste is een zeldzame gouden munt uit de 15e eeuw (afb. 5). Het betreft een Gouden Lam: een gouden munt die is genoemd naar het Lam Gods dat op de voorzijde van de munt staat afgebeeld. De in Abbekerk gevonden Gouden Lam dateert omstreeks 1419 en is een van de

soort versterkingen zijn eerder gevonden in oostelijk West-Friesland, namelijk in Venhuizen en aan het Westeinde bij Enkhuizen.

Later in de 14e eeuw is de huisterp nogmaals verhoogd en verbreed en hierbij is de brede sloot aan de achterkant van het perceel helemaal gedempt. Vermoedelijk is op dat moment een stuk verderop een nieuwe noord-zuid georiënteerde sloot gemaakt als begrenzing van de achterzijde van het perceel. Hetzelfde is ook bij de andere percelen langs de oostzijde van het dorpslint gebeurd, waardoor de sloot als het ware is opgeschoven (afb. 4).

Op de oudste kadastrale kaart uit 1826 is een min of meer

Afb. 4 Stukje van de huidige kadastrale kaart met links de Dorpsstraat. Rechts daarvan zijn verschillende sloten aangegeven die na elkaar hebben bestaan. Zij vormden de achtergrens van de woonpercelen langs de oostzijde van de Dorpsstraat. Binnen de zwarte stippellijn de locatie van de opgraving

Afb. 5 De gouden munt uit de vroege 15e eeuw die op het perceel is gevonden

oudste gouden munten uit West-Friesland. Het gaat bovendien om een zeer zeldzame munt, waarvan wereldwijd slechts drie exemplaren uit de literatuur bekend zijn. De munt is een imitatie van de Mouton d'or of Agnel d'or, een gouden munt die in 1355 in Frankrijk werd ingevoerd door het koningshuis. Door diverse kleine graafschappen en hertogdommen werd de munt vervolgens geïmiteerd. De munt uit Abbekerk is geslagen door de graaf van Meurs, een klein vorstendom dat tegenwoordig onderdeel uitmaakt van Noordrijn-Westfalen in Duitsland. De hoofdstad was Moers, een plaats tussen Venlo en Duisburg. Hoe en waarom de kostbare munt op een klein boerenperceel in de bodem is beland, is een raadsel. De munt kan door de eigenaar zijn verloren. Maar het zou ook kunnen dat het om een bouwoffer gaat, een heidens volksgebruik dat ver in de tijd teruggaat.

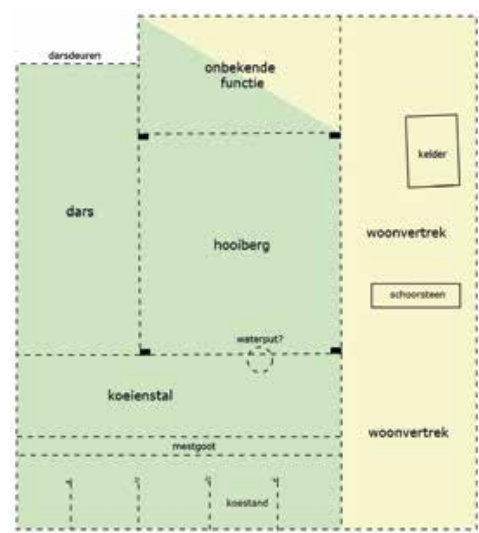

Afb. 6 De messing medaillonsluiting uit de 14e eeuw

Het tweede object is een messing medaillonsluiting van ruim 8 cm lang uit de 14e eeuw (afb. 6). Een dergelijke vondst is niet eerder bij een opgraving in oostelijk West-Friesland gedaan. Centraal is een medaillon met opengewerkt decor aanwezig, met rechts daarvan een bevestigingsstukje voor op een leren riem en links een oogje. Het maakte waarschijnlijk onderdeel uit van een gordelsluiting van een lange leren riem, waarbij de punt van de riem omlaag hing. Deze riem was gedecoreerd met allerlei riembeslagen, waardoor sluiting met een gesp moeilijk was. De oplossing werd gevonden in het sluiten door middel van een haakje en

oogje. Deze wijze van sluiting kan worden gedateerd tussen 1350 en 1400.

Bijzonder is de fraaie opengewerkte versiering. Hoewel het voorwerp in zeer goede staat bewaard is gebleven, is de voorstelling toch onduidelijk. We zien een staand figuur met gewaad met daarnaast een kleiner knielend figuur. Waarschijnlijk gaat het om een voorstelling van het Bijbelse verhaal 'De verloren zoon'. De jongste zoon eist in dit verhaal zijn erfdeel op, gaat van huis en verkwist dit. Hij keert terug naar zijn vader en wordt door hem met open armen ontvangen. De knielende figuur op de medaillonsluiting zou dan de zoon zijn die bij de vader terugkeert.

Afb.7 Plattegrond van de eerste boerderij, tussen circa 1644 en 1670. In geel de woonvertrekken, in groen de bedrijfsruimtes

daarvoor werd gewoond. De schoorsteen van de stolp bevond zich zelfs naast de haardplaats uit de Late Middeleeuwen. In het woondeel bevond

Bouw en herbouw van de stolpboerderij in de 17e eeuw

Rond 1644 is een stolpboerderij op het perceel gebouwd (afb.7). Dit was een stolp van het Westfriesse type, wat betekent dat de darsdeuren in de voorgevel zaten, het woongedeelte langs een zijgevel lag en de koeienstal zich aan de achterkant bevond. Het was een kleine stolpboerderij met een vierkant van grenenhout. Het woongedeelte lag bij deze stolp aan de noordzijde, op precies dezelfde plek als waar in de eeuwen

Afb.8 De kleine voorraadkelder in het woongedeelte van de eerste stolpboerderij

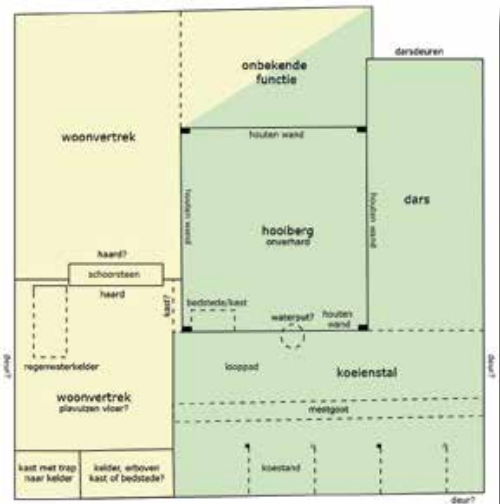
zich een kleine ondiepe voorraadkelder met een plavuizen vloer (afb. 8).

Al rond 1670 is de stolpboerderij weer (grotendeels) afgebroken en vervolgens herbouwd op dezelfde plek (afb. 9). Reden hiervoor zullen sterke verzakkingen van het vierkant zijn geweest, als gevolg van de vele kuilen die in de eeuwen hiervoor op het perceel zijn gegraven. Hierdoor was de ondergrond plaatselijk erg instabiel met ongelijke verzakkingen als gevolg. Om dit in de toekomst te voorkomen is grondverbetering toegepast: op de plek van de vierkantpoeren, de bakstenen fundamente onder de palen van het vierkant, zijn grote kuilen gegraven die vervolgens zijn opgevuld met schoon zand en hierop zijn nieuwe vierkantpoeren gebouwd (afb. 10). Ook de nieuwe schoorsteen is op deze manier gefundeerd. Dit soort grondverbetering met zand komt niet vaak voor bij stolpboerderijen en het is de eerste stolp uit de 17de eeuw waarbij dit is vastgesteld.

Bij de herbouw is het oude vierkant grotendeels hergebruikt, maar zijn wel nieuwe bovenbalken (twee horizontale balken bovenin het vierkant) aangebracht. De stolp behield het Westfriese type, maar werd gespiegeld ten opzichte van de eerste stolp uit circa 1644. Dit betekent concreet dat de locatie van de dars en de woonvertrekken is omgedraaid. Het woondeel kwam dus aan de zuidzijde te liggen, wat gezien lichtinval en warmte een grote verbetering moet zijn geweest ten opzichte van de oude stolp.

Afb. 11 De grote voorraadkelder uit de 17e eeuw in de toenmalige keuken van de boerderij. De achterste (hoge) muur van de kelder is tevens de achtergevel van de boerderij

Afb. 9 Plattegrond van de boerderij tussen circa 1670 en 1800. In geel de woonvertrekken, in groen de bedrijfsruimtes

Afb. 10 Midden bovenin een van de vierkantpoeren van de stolpboerderij. Op dit bakstenen fundament stond een van de palen van het vierkant. Eronder is een grote kuil zichtbaar die is opgevuld met zand, een zogenaamde grondverbeteringskuil. De poer en grondverbeteringskuil bevinden zich ongelukkigigwijs precies op de plek van een grote kuil uit de 15e eeuw

De stolp in de late 17e en 18e eeuw

Ook de herbouwde stolp was een relatief kleine stolpboerderij van 14,7 bij 14,3 meter. Dit is niet zo gek, want de boerderij stond op een relatief klein perceel binnen het dichtbebouwde dorpslint van Abbekerk. Oorspronkelijk lag het woongedeelte van de boerderij langs de volledige zuidelijke zijgevel. Het achterste woonvertrek deed dienst als keuken, iets wat standaard is voor stolpboerderijen van het Westfriese type in de 17e eeuw. In de keuken bevond zich een voorraadkelder van 2,7 bij 1,2 meter, die oorspronkelijk was voorzien van een plavuizen vloer en een bakstenen toegangstrap (afb. 11). In de ruimte lag ook een regenwaterkelder voor de opslag van regenwater van het dak.

De keuken werd van de naastgelegen kamer gescheiden door een schoorsteen. Bij de schoorsteenfundering zijn veel wandtegels gevonden uit de periode 1660-1680 en uit de 18e eeuw, waaruit blijkt dat er sprake was van een schouw met wandtegels met voornamelijk herderscènes. Delen van tegeltableaus, oftewel grotere schilderijen over meerdere tegels, zijn niet gevonden.

Van een ruimte aan de voorkant van de boerderij is de functie niet bekend. Vermoedelijk had het een bedrijfsfunctie, bijvoorbeeld als zaadkamer, waar het zaaigoed voor het volgende jaar werd bewaard. In de 17e eeuw waren veel stolpboerderijen in West-Friesland nog een gemengd bedrijf, waar men koeien hield en tevens graan verbouwde. Aan de achterkant van de boerderij lag de koeienstal, waar plaats was voor acht of negen koeien.

De stolp in de 19e en 20e eeuw

In de tweede helft van de 18e eeuw of rond 1800 is de oude schoorsteen afgebroken en is een nieuwe schoorsteen gemaakt tegen de hooiberg aan (afb. 12). De as uit de haard kon in een rechthoekige haardput (afgedekt met een ijzeren plaat) en ovale asput worden

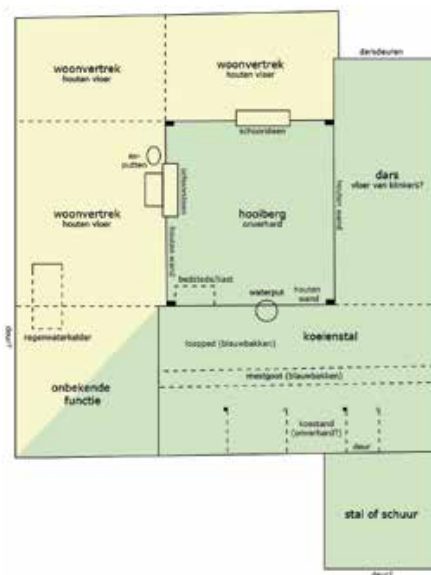

Afb. 13 Bovenin de fundering van de nieuwe schoorsteen die aan het einde van de 18e eeuw of rond 1800 is gemaakt. Daarvoor het restant van de haardput met plavuizen vloer die daarvoor heeft gelegen

verloor haar functie als keuken en de hier gelegen voorraadkelder is rond 1800 of aan het begin van de 19e eeuw dichtgestort met grond. In de ruimte aan de voorkant van de boerderij is later in de 19e eeuw een tweede schoorsteen gebouwd, wat betekent dat deze ruimte een woonfunctie kreeg.

Dit is een

ontwikkeling die we bij heel veel stolpen van het Westfriese type zien in met name de 19e eeuw: de keuken in de achterhoek van de boerderij werd opgeheven, waarbij de oude schoorsteen werd vervangen door een nieuw exemplaar tegen de hooiberg aan. De ruimte van de oude keuken werd vervolgens gebruikt om de koeienstal te vergroten, zodat meer koeien op het boerenbedrijf konden worden gehouden. Dit laatste is bij de stolpboerderij in Abbekerk echter niet direct gebeurd. Pas veel later, rond 1900, is de koeienstal namelijk verlengd langs de volledige achtergevel. Dat de koeienstal in de stolpboerderij pas relatief laat is vergroot, hangt waarschijnlijk samen met de omvang van het bedrijf in de 19e eeuw. De eerste eigenaar die in het kadaster (aanvang 1832) te vinden is, Floris de Jong, bezat slechts twee weilanden en één akker. Het is mogelijk dat hij meer percelen grond huurde, maar het lijkt er eerder op dat zijn boerenbedrijf simpelweg zeer beperkt in omvang was. De volgende eigenaar, Nanning Davids, was namelijk ook slechts eigenaar van één weiland. Vermoedelijk hielden beide eigenaren slechts enkele koeien of zelfs helemaal geen koeien. Het was daarom ook niet nodig om de koeienstal uit te breiden. Pas vanaf 1869 hadden de eigenaren van de boerderij wel veel weilanden in eigendom en lijkt er dus sprake van een meer omvangrijke veehouderij.

Afb. 12 Plattegrond van de boerderij tussen circa 1800 en 1900. In geel de woonvertrekken, in groen de bedrijfsruimtes

